

Leszek Piątkowski

"Proletariat Rossii i Polshi w
sowmiesstnojj riewolucionnojj bor'bie
(1907 - 1912)", Swietłana M.
Falkowicz, Moskwa 1875 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 21, 161-164

1979

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Swietłana M. Falkowicz: Proletariat Rosji i Polski
w sowmiestnoej riewolucionnoej bor'bie (1907—1912).**

„Nauka”, Moskwa 1975, s. 375

Dzieje kształtowania się i najważniejszych etapów rozwojowych polsko-rosyjskiego sojuszu rewolucyjnego nadal budzą żywe zainteresowanie zarówno polskich, jak i radzieckich historyków. Szczególną uwagę skupia oczywiście na sobie etap proletariacki, wciąż jeszcze nie w pełni zbadany, a tym samym wciąż jeszcze posiadający swe mniejsze i większe tajemnice. Z tym większą satysfakcją odnotować należy kolejną pozycję poświęconą temu problemowi, jaką jest książka Swietłany Falkowicz.

Autorka jest pracownikiem naukowym Instytutu Słowianoznawstwa i Bałkanistyki Akademii Nauk ZSRR i posiada już w swym dorobku szereg publikacji poświęconych polskiemu ruchowi rewolucyjnemu i narodowowyzwoleńczemu¹.

Jednym z głównych celów recenzowanej pracy było ukazanie współpracy polskiego i rosyjskiego ruchu robotniczego w szczególnie trudnym dla niego okresie, jakim były lata 1907—1912. Zamach stanu 3 czerwca 1907 r., oznaczający upadek pierwszej rewolucji rosyjskiej, rozpoczął bowiem okres reakcji, masowych represji, wspólnego wystąpienia caryzmu i kapitalistów przeciw prawom uzyskanym przez masy pracujące w czasie rewolucji. Były to więc trudne lata dla ruchu rewolucyjnego obydwu narodów, który przeżywa poważny kryzys. Uwidocznili się to między innymi w pojawieniu się w jego szeregach różnych odchyłeń i nurtów oportunistycznych. Dotyczy to szczególnie Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji, w szeregach której spotykamy się z likwidatorstwem, otzowizmem, machizmem i „bogostroicielstwem”.

Tym większe więc brawa należą się autorce za odwagę zajęcia się tym okresem. Wszak o wiele łatwiej i przyjemniej jest pisać o sukcesach i zwycięstwach niż o trudnościach i niepowodzeniach, a tych ostatnich w omawianym okresie nie brakowało. Autorka przecież nawet kończy swoją pracę na zerwaniu stosunków między SDPRR a ZG SDKPiL, które nastąpiło na przełomie 1911 i 1912 r. Trzeba tu bowiem od razu nieco zarzucić Swietłanie M. Falkowicz, że wbrew tytułowi kończy ona swój wykład właśnie na przełomie tych lat, a więc nie uwzględniając w pełni roku 1912.

Podobnie, wbrew tytułowi pracy, autorka nie ograniczyła się wyłącznie do ukazania współpracy jedynie proletariatu obu narodów, lecz przedstawiła również — i jest to fakt pozytywny — wzajemne powiązania i kontakty ruchu młodzieżowego, kobiecego, inteligencji zawodowej, a także w ogóle kulturalne i społeczne powiązania narodów Polski i Rosji.

Zresztą, co się też tyczy proletariatu, należy przyznać, że Falkowicz podeszła do tej problematyki bardzo kompleksowo. Nie ograniczyła się więc do ukazania

¹ Zob. S. M. Falkowicz, *Idiejno-politiceskaja bor'ba w polskom oswoboditielnom dwizeniu 50—60-ch godow XIX w.*, Moskwa 1966; teje, *Gazeta „Prawda” Gienricha Kamienskogo*, [w:] *Swiazi riewolucionierow Rosji i Polski XIX—naczała XX w.*, Pod ried. W. A. Djakowa, I. S. Millera i A. M. Obuszenkowej, Moskwa 1968, s. 248—257; teje, *Russkije swiazi Krakowskiego Sojuza Pomości Politiceskim Zakliuczenym w Rosji (1912—1914)*, [w:] *Lenin i Polska. Problemy, kontakty, otkliki*. Pod ried. A. J. Manusiewiczza, I. S. Millera i T. F. Fiedosowej, Moskwa 1970, s. 199—240; teje, *I Intiernacjonal i Polska*, [w:] *Issledowanija po istorii polskiego obszczestwiennogo dwizenija XIX w.—naczała XX w.*, Pod ried. W. A. Djakowa, I. S. Millera i A. M. Oriechowa, Moskwa 1971, s. 291—330; teje, *Wspoldziałanie SDKPiL z partią bolszewicką podczas kampanii ubezpieczeniowej lat 1913—1914*, „Z pola walki” 1973, nr 2—3, s. 81—104.

wyłącznie współpracy SDPRR i SDKPiL, jak to czyniło dotychczas wielu historyków, lecz uwzględniła także, i to dosyć szeroko, miejsce i zasługi w tej dziedzinie PPS-Lewicy, a także części członków PPS-Frakcji Rewolucyjnej.

Konstrukcja pracy jest problemowo-chronologiczna. Całość składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów, zakończenia, spisu skrótów zastosowanych w przypisach i indeksu osobowego, niestety — bez imion, lecz jest to cecha charakterystyczna dla większości prac historyków radzieckich.

We wstępie omówiono stan badań nad tematem zarówno w historiografii radzieckiej, jak i w polskiej. Wydaje się jednak, że dokonano go zbyt pobieżnie. Daje się też odczuć fakt, iż autorka nie starała się przeprowadzić głębszej analizy krytycznej dotychczasowej literatury. Zatrzymuje się dłużej jedynie nad kilkoma pozycjami, podczas gdy inne tylko sygnalizuje, choć są wśród nich publikacje bardzo cenne. Z przeglądu tego nie wynika również, które z tych pozycji okazały się szczególnie przydatne w pisaniu recenzowanej pracy. Nie omawia też Falkowicz bliżej źródeł archiwalnych, ich zasobów, kompletności i ewentualnych braków.

Rozdział pierwszy ukazuje czytelnikowi zmiany, jakie nastąpiły w sytuacji politycznej Rosji carskiej po upadku rewolucji lat 1905—1907, oraz stosunek do nich polskich partii politycznych. Nowych wiadomości i faktów znajdziemy tu co prawda niewiele, lecz takie chyba było założenie autorki. Ma on więc raczej charakter informacyjny, a jego zadaniem jest wyłącznie wprowadzić czytelnika w czasy i atmosferę, w których rozgrywają się wydarzenia będące tematem pozostałej części pracy. Stąd odczuwa się w tym rozdziale nieco zbytnią pobieżność w przedstawianiu faktów, bez próby ich głębszego, źródłowego udokumentowania. Również wnioski, do których dochodzi autorka, budzą nieraz pewne wątpliwości. Wynikają one często między innymi z tego, a przynajmniej tak może się wydawać, że Falkowicz nie zawsze właściwie ocenia ówczesne realia i rzeczywiste możliwości szczególnie polskich działaczy politycznych, zarówno tych lewicowych, jak i prawicowych. Jeśli można traktować ten rozdział jako wyjściowy, będący wstępem do dalszych rozważań, to nasuwa się uwaga, iż przydałoby się w nim nieco szerzej omówić sytuację, w jakiej zamach 3 czerwca 1907 r. zastał rosyjski ruch robotniczy i w jaki sposób ruch ten zareagował na niepowodzenie rewolucji, a tego, niestety, nie uczyniono.

Pozostałych siedem rozdziałów autorka poświęciła przedstawieniu wspólnej walki proletariatu polskiego i rosyjskiego w latach 1907—1911. Zarysowuje się jednak wśród nich wyraźny podział na dwie grupy, w zależności od poruszanej problematyki. Grupę pierwszą stanowią rozdziały drugi, czwarty, siódmy i ósmy, ukazujące czytelnikowi współdziałanie proletariatu Polski i Rosji w walce z różnymi odmianami oportunistów, a szczególnie z likwidatorstwem i otzowizmem. Pozostałe poświęcone są każdy innemu zagadnieniu i każdy z nich stanowi odrębną całość tematyczną. Taka konstrukcja spowodowała, niestety, pewien chaos, utrudniający czytelnikowi śledzenie głównego wątku. Musi bowiem budzić zastrzeżenia fakt, iż np. po omówieniu w rozdziale drugim walki bolszewików i polskich socjaldemokratów, stoczonej w latach 1907—1909 z oportunistami, przerywa tę tematykę, by powrócić do niej w rozdziale czwartym, a następnie znowu w siódmym i ósmym. Tymczasem wydaje się, że rozdział trzeci, poświęcony stanowisku proletariatu polskiego i rosyjskiego wobec III Dumy Państwowej, wcale nie musiał otrzymać właśnie tej numeracji i rozdzielić rozdziały drugi oraz czwarty — ściśle ze sobą związane. Przecież III Duma obradowała na przestrzeni całego okresu będącego przedmiotem recenzowanej publikacji, a więc ten rozdział można było śmiało umieścić

w każdym innym miejscu, bez szkody dla niego, a na pewno z korzyścią dla ogólnej konstrukcji pracy. Podobnie ma się sprawa z rozdziałami piątym i szóstym.

Czas najwyższy jednak przejść do ukazania i pozytywów tej książki, tym bardziej że te zdecydowanie przeważają.

Jednym z nich jest bezwzględnie obfite bogactwo opisywanych, w dużym stopniu po raz pierwszy wprowadzanych do obiegu naukowego, faktów i godna pochwały celowość wyciąganych wniosków w głównej warstwie tematycznej książki. Inną bezsporną zasługą autorki jest to, iż ukazała ona związki polskiego i rosyjskiego ruchu rewolucyjnego na bardzo szerokiej płaszczyźnie. Tak więc widzimy współpracę na forum legalnym, jak i nielegalnym; w Królestwie Polskim, w Rosji i na emigracji; na wolności i na zesłaniu; w Dumie Państwowej podczas obrad i na ulicy w czasie wieców, strajków i demonstracji; współpracę teoretyczną (publicystyka) i praktyczną. A już prawie zupełnym novum jest zwrócenie uwagi na fakt, iż również współpraca i powiązania między PPS-Frakcją Rewolucyjną a eserowcami, niezależnie od wielu minusów, miały także pewne pozytywne aspekty z punktu widzenia interesów narodów Polski i Rosji.

Nie sposób tu również pominąć faktu, iż opisując sojusz rewolucyjny obydwu narodów Falkowicz nie zapomniała o tym, że istnieli także jego przeciwnicy i to zarówno w Polsce, jak i w Rosji. Jest to zresztą problem mogący być tematem oddzielnej publikacji. Stąd zasługą autorki jest już sam fakt jego zasygnalizowania, a przecież w przypadkach szczególnych starała się ona bardzo często znacznie go rozszerzyć. W ten sposób dowiadujemy się wiele o drugim nurcie sojuszu rosyjsko-polskiego, rozwijającego się równoległe do sojuszu rewolucyjnego. Chodzi tu oczywiście o współpracę burżuazji polskiej i rosyjskiej, a wymierzoną właśnie przeciwko ruchowi rewolucyjnemu.

Jak już wspomniano wyżej, ideą przewodnią książki było przedstawienie jedności międzynarodowej i ścisłego współdziałania ideowo-politycznego proletariatu polskiego z bolszewikami. Trzeba stwierdzić, że autorce udało się tylko częściowo osiągnąć ten cel, choć to, że nie osiągnęła go w pełni, nie zależało w najmniejszym stopniu od niej samej. Wiadomo bowiem, że w latach 1907—1912 nastąpiło rzeczywiście dalsze zbliżenie ideologiczne socjaldemokratów polskich do leninizmu. Również w praktycznej działalności jest ono bardzo widoczne i przykłady współdziałania bolszewików z socjaldemokratami polskimi są bardzo liczne. Z drugiej jednak strony lata te przyniosły również pogłębienie się rozbieżności w pewnych kwestiach. Dotyczy to szczególnie polityki wewnątrzorganizacyjnej SDPRR, ale także kwestii narodowej oraz agrarnej. Konsekwencją tych rozbieżności było faktyczne zerwanie stosunków ZG SDKPiL z bolszewikami. Nie wszyscy oczywiście członkowie SDKPiL zaakceptowali stanowisko swych władz, stąd nie można uznać tego kroku za oznakę całkowitego zerwania stosunków między obydwiema partiami, co zresztą miały udowodnić już najbliższe lata.

Te wszystkie fakty znalazły wierne odbicie w recenzowanej publikacji. Nie spotykamy żadnych prób dopasowywania ich do głównego założenia pracy, co jest kolejnym jej pozytywem. Bowiem właśnie te lata, szczególnie trudne pod wieloma względami, były najlepszym probierzem trwałości sojuszu rewolucyjnego obydwu narodów. I mimo pewnych nieporozumień i kryzysów, sojusz ten zdał w pełni egzamin praktyczny.

Na zakończenie należałoby jeszcze wspomnieć o imponującym warsztacie naukowo-badawczym Swietłany Falkowicz. Obfitość literatury, swoboda poruszania się wśród niej, świadczą o ogromnym odczytaniu autorki w tematyce. Szczególnie warta podkreślenia jest znajomość historiografii polskiej. Nieco gorzej wygląda sposób

zapisu np. źródeł, gdzie rzuca się w oczy brak nazw dokumentów. Brak jest też tytułów artykułów prasowych. W tym wypadku autorka ogranicza się do podania nazwy czasopisma i stron. Bez wątplenia przydałby się też wykaz bibliografii:

W sumie jest to jednak na pewno bardzo cenna pozycja, która wnosi wiele nowego do procesu poznania dziejów polsko-rosyjskich związków rewolucyjnych.

Leszek Piątkowski

Jan Wąsicki: Rzesza a kraje niemieckie 1914—1949.

Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1977, s. 438

Zainteresowanie nauki polskiej dziejami państwowości niemieckiej nie wymaga szerszego uzasadnienia. Wynika ono przede wszystkim z przeszło dziesięciu wieków sąsiedztwa obarczonych bagażem doświadczeń. Potrzeba pisania o tych sprawach bierze się także z innych przyczyn. Różnice systemów politycznych panujących nad Renem i w państwach po obu stronach Odry znajdują swe odbicie w historiografiach przyjmujących odmienne założenia, operujących innymi metodologiami i w konsekwencji kształtujących różny sposób widzenia tych samych faktów. Gwoli ścisłości należy jednak odnotować pojawienie się w ostatnich latach w RFN pozycji prezentujących poglądy świadczące o porzuceniu tradycyjnie konserwatywnych schematów w przedstawianiu przeszłości Niemiec. Ich autorzy, pozostający jeszcze poza oficjalnym nurtem pisarstwa historycznego i okreśłani przez przeciwników politycznych mianem „masochistów narodowych”, wywodzą się z kręgów intelektualnej lewicy.

W publikacjach krajowych o powyższej tematyce przeważają prace poświęcone wydarzeniom politycznym i społecznym czasów najnowszych. Jest to poniekąd zrozumiałe, gdyż wśród wielu zadań mają one również spełniać rolę wychowawczą wobec młodej generacji nie znającej tamtych wydarzeń z autopsji, zaś starszemu pokoleniu umożliwić konfrontację i uzupełnienie własnych, najczęściej wycinkowych przeżyć i ocen. Literatura z tego zakresu znajduje szerszy krąg odbiorców aniżeli w przypadku dzieł o mniej frapującej i trudniejszej problematyce prawnej czy ekonomicznej, wymagającej od czytelnika fachowego przygotowania. Tym cenniejsze są więc syntezы obejmujące możliwie duży wycinek czasowy, w których rozważania zamykające się na teraźniejszości przyjmują za punkt wyjścia poprzednią epokę lub wcześniejszą formę państwowości. Do tego typu rozpraw zalicza się właśnie prezentowana publikacja powstała z inspiracji Wydawnictwa Poznańskiego.

Dorobek naukowy autora, profesora historii państwa i prawa w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza nie potrzebuje rekomendacji w gronie historyków. Zajmując się m.in. ustrojem ziem dawnej Rzeczypospolitej zagarniętych przez Prusy podczas rozbiorów i późniejszymi ich losami w ramach państwa Hohenzollernów, J. Wąsicki prowadził jednocześnie niezbędne dla tej tematyki studia nad szeroko pojętą historią państwowości pruskiej i niemieckiej, ze szczególnym uwzględnieniem organizacji wewnętrznej i źródeł prawa. Badania te koncentrowały się głównie na wydarzeniach XVIII i XIX w. i dopiero przed kilkoma laty zostały wyraźnie rozszerzone na czasy najnowsze. Ich plonem stała się m.in. omawiana książka poświęcona głównie prawnopañstwowym stosunkom między Rzeszą Niemiecką i częściami składowymi jej terytorium (państwa, kraje). Rozważania dotyczące okresu